

УДК 005.921.1–022.324(73)

**Лариса Левченко,**

директор Державного архіву Миколаївської області, канд. іст. наук

## **МЕТОДИ ВИБІРКОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЦІННОСТІ ДОКУМЕНТІВ ДЛЯ ПОСТІЙНОГО ЗБЕРІГАННЯ В АРХІВАХ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ**

Розглянуто теоретичні питання специфіки вибіркового методу експертизи цінності архівних документів для передачі на постійне зберігання в архівах США, використання різноманітних методів вибіркової експертизи цінності, що забезпечують збереженість різних видів документів, у тому числі тих, які за великого обсягу мають низький коефіцієнт корисної інформації.

*Ключові слова:* експертизи цінності архівних документів, документи особливої цінності, архівна справа США.

Ця стаття є однією із серії публікацій автора, присвячених розвитку теорії експертизи цінності (ЕЦ, англ. appraisal) документів у Сполучених Штатах Америки. Мета даної публікації – висвітлити один зі специфічних методів відбору документів на постійне зберігання, а саме: вибіркового (англ. sampling).

У радянському архівознавстві цей вид експертизи отримав назву «вибіркової» і розглядався як один з можливих варіантів вирішення завдання відбору на зберігання найбільшої кількості інформації за мінімуму її носіїв. Радянська школа має дякувати своїми досягненнями таким видатним ученим, як О. В. Єлпатьєвський, В. В. Цаплін, В. М. Автократов та інші, які в 60–70-ті рр. обґрунтували необхідність здійснення ЕЦ, у тому числі й вибіркової, створення переліків документів та інші теоретичні й практичні питання експертизи. У цей же період вибіркочу експертизу впроваджено в практику роботи державних архівів «примірними списками установ, організацій і підприємств, матеріали яких підлягають і не підлягають прийманню до державних архівів» (М., 1960) <sup>1</sup>.

Вибірковий метод поєднаний з поняттями «масові установи» й «масові, однорідні, документи». У СРСР теоретично були обґрунтовані чотири види вибіркового приймання документів: повидовий, груповий, хронологічний і комбінований <sup>2</sup>.

На сьогодні в Україні застосовують повидовий і груповий види вибіркового відбору документів. На відміну від повної форми приймання документів від фондоутворювачів, коли приймають весь комплекс документів постійного зберігання, вибіркові форми приймання передбачають: повидова – приймання від кожного фондоутворювача певного виду окремих категорій документів, групова – прийом повного комплексу документів постійного зберігання від окремих, спеціально відібраних фондоутворювачів<sup>3</sup>.

У другій половині 70-х років ХХ ст. проблема ЕЦ документів, і у тому числі вибіркової ЕЦ, була на порядку денному в багатьох країнах. Основною темою першого пленарного засідання VIII Міжнародного конгресу архівів, що відбувся у Вашингтоні наприкінці вересня – початку жовтня 1976 р., було управління документацією та експертиза цінності документів<sup>4</sup>. Свої доповіді на засіданні представили: А. Рікс (США) «Управління документацією як архівна функція», Г. Дюбоск (Франція) «Центр документації: ідея і інструмент», А. Кромнов (Швеція) «Експертиза цінності сучасних документів». Ф. Халл пізніше зазначив, що саме з цього конгресу архівісти всіх країн зрозуміли: настала їх черга бути активними учасниками експертизи цінності документів, а не тільки зберігачами історії<sup>5</sup>.

1981 р. Ф. Халл представив ЮНЕСКО і програмі RAMP<sup>23</sup> аналіз досвіду архівістів Австралії, Канади, Чехії, Фінляндії, Франції, Німеччини, Великобританії та США в здійсненні вибіркової ЕЦ документів на традиційних носіях інформації, а також картографічних, аудіовізуальних і машиночитаних документів. Він розмежував поняття ЕЦ (appraisal) та вибіркової ЕЦ (sampling). ЕЦ, за Ф. Халлом, є фундаментальним відбором документів з використанням критеріїв, що на той час здаються вагомими й обґрунтованими, який приводить до їх зберігання або знищення. Вибіркова ЕЦ може бути використана тільки тоді, коли з огляду на попереднє рішення ЕЦ залишаються сумніви через позитивний, але обмежений зміст інформації, що міститься в документації занадто великого розміру; а також коли на архівіста впливають фактори вартості зберігання інформації й дослідницької цінності документів (причому не тієї, що вже встановлена, а ще невизначені інформаційні потреби дослідників майбутнього), які мають бути порівняні з вартістю зберігання всього документального комплексу. Ф. Халл вважав, що вибірку ЕЦ можна застосовувати тільки у випадках занадто великого розміру документації однорідного характеру та коли є вагомі причини залишити на зберіганні зразки таких документів. Він писав,

що вибіркова ЕЦ у всіх її формах є технікою, що завжди буде предметом критики як документоутворювачів, так і дослідників, тому архівіст повинен з обережністю застосовувати її, уважно вивчати методологію та користуватися порадами статистиків і фахівців галузі, документи якої планує піддати вибірковій ЕЦ. Він радив не поспішати з вибірковою ЕЦ і констатував, що європейці більш стримані щодо ефективності цього методу, ніж американці. Європесць і навіть більше англієць, Ф. Халл не розумів ентузіазму американських архівістів, які без «зайвих страждань» за повнотою документального комплексу застосовували вибірковою ЕЦ і не були «перенавантажені страхами», що цінність документів буде втрачено через відсутність повноти фонду<sup>6</sup>. Зрозуміти ці сумніви можна тільки заглибившись у суть конфлікту між двома течіями архівної науки й теорії, американською та європейською, точніше англійською, і точками зору двох геніальних мислителів, американця Т. Шелленберга й англієця Х. Дженкінсона<sup>7</sup>.

Серед американських архівістів першим порушив тему вибіркової експертизи 1957 р. відомий учений і архівіст-практик П. Левінсон<sup>8</sup>. Хоча для американської архівістики його першість може бути оскаржена. 1939 р. видатний американський учений-архівіст Е. Ліхі у своїй концепції відбору нецінних документів до знищення наголосив на важливості мікрофільмування та наукового відбору зразків документів як методів зменшення обсягів документації<sup>9</sup>. У 1947 р. К. Калсруд<sup>10</sup> у невеликій за обсягом публікації виклав досвід (не теорію ЕЦ, а експеримент) Національного архіву з відбору на зберігання документів Адміністрації по захисту фермерських господарств, накопичених у період з 1933 до 1943 р.<sup>11</sup>. Праця П. Левінсона Archival Sampling була значною подією американського архівного життя в теоретичному плані, а практично автор узагальнив уже набутий під час експериментів досвід Національного архіву США (учений проаналізував 68 проектів Національного архіву, у яких було використано вибіркові методи ЕЦ<sup>12</sup>) та інших архівних інституцій з даного питання. Теорія П. Левінсона була розвинута іншими авторами<sup>13</sup>, більшість з яких опублікували свій практичний досвід здійснення вибіркової ЕЦ.

У Сполучених Штатах Америки термін «вибіркова експертиза» (sampling) означає процес відбору документів з колекції, які представляють або уособлюють її як ціле<sup>14</sup>. У сучасній американській архівній теорії розрізняють чотири види вибіркової експертизи: **статистична** (statistical або probability sampling), **систематична** (systematic), **ілюстративна** (exemplary або illustrative), **документів особливої**

**цінності** (exceptional). Найкраще визначення всіх видів наведено в працях учених-архівістів світового рівня: американки Т. Петерсон та канадця Т. Кука (наведене у праці, підготовленій за програмою RAMP) <sup>15</sup>.

**Статистичний вид** вибіркової ЕЦ базується на математичних методах відбору, які визначають кількість справ (розмір вибірки) і фактичні засоби вибирання специфічних справ, необхідних для забезпечення репрезентативності вибірки даної серії <sup>24</sup>. Вибір здійснюється за допомогою таблиць випадкових номерів або автоматизованого генератора випадкових чисел, які продукують випадкові номери, й обираються на зберігання тієї справи, номер якої відповідає випадково встановленому номеру. Розрізняють три типи статистичного виду вибіркової ЕЦ: *простий випадковий* (simple random) – випадковий номер застосовується в сліпу до усієї колекції, іноді під час такої ЕЦ «кишенькові» справи визначеного типу можуть бути пропущені зовсім; *систематичний випадковий* (systematic random) – перший номер обирається випадково, а потім вибирається кожний n-ий номер, краще застосовувати цей тип до хронологічно організованих серій та для запобігання синдрому «кишенькових» справ; *стратифікований випадковий* (stratified random) – серія розбивається на логічні частини (наприклад, судові справи поділяються за категоріями) і до кожної окремої частини застосовується випадкова вибірка. Стратифіковану вибірку ЕЦ американські архівісти свого часу застосували до документів Верховного суду штату Массачусетс <sup>16</sup> та Федерального бюро розслідувань <sup>17</sup>.

Переваги статистичного виду в тому, що така вибірка може бути використана для реконструкції цілого й результати будуть статистично обґрунтованими, вона теоретично об'єктивна та її здійснення легко пояснити дослідникам. Архівісти можуть контролювати розмір вибірки, вона достатньо керована навіть при великих серіях.

Недоліки цього виду в тому, що певні цікаві справи можуть випасти з вибірки, але це може бути компенсовано повторними іншими видами вибіркової експертизи (такий експеримент свого часу провела Е. МакКей, застосувавши повторний перегляд виділених до знищення документів на предмет пошуку серед них особливо цікавих, які випали під час статистичної вибірки <sup>18</sup>); дослідники не зможуть прослідкувати в часі долю окремої людини або історію установи, оскільки відсутня гарантія, що документи цієї людини або установи потрапляють до вибірки за кожен рік, десять років або в інший установлений інтервал; важко застосувати даний вид ЕЦ у разі систематизації серії в алфавітному або іншому нумерованому порядку, перед проведенням вибірки документи

або справи такої серії слід перенумерувати, що часто потребує великих трудозатрат і часу. Значний аналіз вимагається для тематичного розподілу серії в разі застосування стратифікованого типу, а також знання й досвід потрібні для встановлення однорідності документів кожної тематичної категорії даної серії, виявлення притаманних кожній тематичній рубриці рис і характеристик. Крім того, практичне здійснення статистичної вибіркової ЕЦ ускладнюється розміщенням документів у різних структурних підрозділах установи, різних підвідомчих одному органу організаціях. Безумовно, перед початком ЕЦ можна звести всі документи в одне місце й проводити експертизу, але це дорого й практично важко виконати. Ще складніше, коли такий вид експертизи застосовується для продовжуваних серій (тому краще його застосовувати в разі ліквідації установи, коли архівісти вже не очікують утворення нових документів). Коли установа продовжує свою діяльність, світ її документації є непізнаним Всесвітом. Звичайно, можна встановити контрольну межу, теоретично закрити серію, а потім відкрити знову тощо, або здійснювати вибірки через визначені інтервали часу на замкнутих обсягах накопичених документів у контрольній часовій точці. Проте тоді розмір загальної вибірки стає неконтрольованим і немає гарантії в статистичній достовірності даних.

**Систематичний** вид вибіркової ЕЦ базується на фізичних характеристиках документів або схемах формування справ безвідносно до реальної інформації обраних документів або справ. Наприклад, обирають усі документи про соціальне страхування осіб, ідентифікаційний номер яких закінчується цифрою 5, або прізвища яких починаються з літери F<sup>19</sup>, або товщина справи яких є більшою ніж один дюйм (так званий метод жирних справ *fat file*, але поняття *fat* відрізняється від серії до серії). Л. Стекта Ф. Блоуїн свого часу застосували систематичний вид вибіркової ЕЦ для зменшення обсягу та збереження документів кампаній стосовно лісорозробок штату Мічіган. Вони відібрали на зберігання ваучери та бухгалтерські книги за кожен рік з 1860 по 1930 р.<sup>20</sup>

Переваги методу в тому, що він дуже простий та не потребує аналізу змісту інформації. Така експертиза може бути проведена некваліфікованим працівником безпосередньо в установі або центрах документації (*federal records centers* або *state records centers*) і не потребує направлення фахового архівіста в департамент або установу. Також під час використання методу *fat file* є певна гарантія, що на зберігання будуть відібрані реально цінні документи.

Статистична необґрунтованість методу є його значним недоліком, його

результати не можуть бути використані для реконструкції цілого. Важко пояснити досліднику обрання документа людини, прізвище якої починається на літеру F, а чому не на іншу літеру? Неможливо контролювати розмір вибірки, особливо в разі паралельного застосування методу fat file, і планувати, скільки простору архівного сховища знадобиться для розміщення документів, відібраних на постійне зберігання. Також можна поставити під сумнів, що в товстих справах дійсно буде міститися цінна інформація, можна припустити, що тоненькі справи будуть містити більш цінну інформацію.

**Ілюстративний** вид вибіркової ЕЦ виконується на підставі якісного оцінювання документів, що відповідають типовим характеристикам, діяльності типових установ або часовим періодам. На зберігання можуть бути прийняті всі справи установи перед або відразу після її реорганізації, так само в певній галузі або регіоні можуть бути вибрані справи до та після введення змін у законодавстві (щоб проілюструвати вплив цих змін на розвиток галузі або регіону), можна відібрати на зберігання всі судові справи визначеної категорії (наприклад, тільки карні справи), або справи всіх державних службовців, які у своєму кар'єрному рості досягли посади директора або вищої. У такий спосіб можна визначити конкретний географічний ареал, який буде відбивати типову для усієї країни соціальну ситуацію і приймати на зберігання тільки документи установ цього регіону. Так званий метод fat file також може бути ілюстративним, оскільки архівісти обирають товсті справи через те, що документи справ, очевидно, уклалися відповідно до встановлених вимог, а проблема, вирішення якої документувалося за допомогою цих документів, мала усталені характеристики або риси, тому є шанс, що така справа може найкращим чином проілюструвати політику й діяльність установи або біографію особи.

Ілюстративний вид ЕЦ нормально сприймається дослідниками, а його результати можуть бути використані для відслідковування реалізації політики уряду, наслідків уведення законодавчих актів, програм, діяльності установ тощо. Проте цей метод статистично не обґрунтований, його результати не можна використовувати для реконструкції цілого, оскільки він не забезпечує надходження на зберігання особливих справ і не контролює розмір вибірки. Він вимагає істотного аналізу інформації та ситуації для здійснення правильного вибору. Оскільки «типовість» окремої риси, характеристики, часового періоду, регіону країни завжди буде відкрита для дискусії, то ж архівіст повинен здійснювати уважний аналіз і вміти надати обґрунтовані пояснення свого рішення.

Вибіркова експертиза **документів особливої цінності** базується на виборі справ визначних діячів, значних політичних, юридичних, історичних або інших прецедентів тощо. Під час її здійснення в кожному окремому випадку використовуються різні, відповідні конкретній виборці критерії.

Т. Кук у своїй праці наводить систему критеріїв, які можуть бути використані для визначення цінності документів під час цього виду вибірки <sup>21</sup>. Стосовно визначних осіб, Т. Кук зазначає, що ними можуть бути не тільки державні діячі, але й ті, хто за межами державної кар'єри був визнаний лідером в академічних, наукових, ділових, медичних, юридичних та інших сферах, спортсмени міжнародного та національного рівнів, особи, нагороджені міжнародними й національними цивільними і військовими нагородами, члени парламенту й провінційних законодавчих органів, мери міст, а також усі цивільні державні службовці, які загинули під час виконання службових обов'язків. На зберігання можуть бути відібрані документи співробітників, які займали «унікальні» посади в урядових установах, брали участь у важливих історичних подіях <sup>25</sup>.

Серед справ неперсонального характеру на зберігання відбираються документи про створені прецеденти, які мали місце у великій політиці й стали причиною важливих змін; справи про важливі розслідування та про події, що отримали розголос у засобах масової інформації; справи про унікальні події, ситуації, історії, які були визнані такими поза урядовими колами; справи з питань, що відмічені у щорічних звітах установ Конгресу; справи про судові розслідування в установах; справи, пов'язані з освоєнням природних ресурсів, збереженням історичної спадщини, соціальним добробутом населення; справи, які могли б бути віднесені до рутинної діяльності установи, але вони можуть бути прикладом політики й процедур цієї установи.

Переваги цього виду ЕЦ не вимагають доведення, бо він дає змогу вибрати для постійного зберігання гучні справи, якими зазвичай цікавляться дослідники. Статистично він також не обґрунтований і може давати помилкове враження, що такою самою гучною була вся оригінальна серія, з якої зроблено вибірку. Від архівіста вимагається проведення уважної незалежної експертизи, коректної попередньої ідентифікації та розташування справ таким чином, щоб можна було виявити особливі випадки. Цей вид ЕЦ тісно пов'язаний із сучасними тенденціями в історичних дослідженнях і дуже сприйнятливий до критики упередженості архівіста.

Т. Кук зазначає, що архівіст може поєднувати декілька із зазначених видів вибіркової ЕЦ. У поєднанні майже завжди слід використати спершу

випадковий або статистичний (або систематичний) вид експертизи, щоб не порушувати статистичної достовірності цілого, а потім застосувати ілюстративний вид або відбір особливо цінних справ. Якщо серія вимагає стратифікації, то будь-який інший вид ЕЦ використовується після розшарування серії.

Таким чином, ми розглянули існуючі в Сполучених Штатах Америки види вибіркової ЕЦ і маємо уявлення, що вони за своїм характером і методами значно відрізняються від розроблених радянською школою. Безумовно, здебільшого методи вибіркової ЕЦ, розвинуті американськими колегами, базуються на законах статистики й математичної логіки. Головним є той факт, що американські архівісти, незважаючи на наявність переліків документів з термінами зберігання (*records retention schedule, general records schedule*)<sup>22</sup>, творчо підходять до формування архівних колекцій і серій. Вони не бояться експериментувати, використовуючи різноманітні й варіаційні методи вибіркової ЕЦ, і забезпечують збереження для своєї нації тих видів документів, які у своєму великому обсязі мають низький коефіцієнт корисної інформації. Звичайна експертиза цінності швидше дійшла б висновку, що така категорія документів, після закінчення певного терміну зберігання, підлягає знищенню. Американські архівісти зробили ці колекції доступними й придатними для використання істориками, вибірки таких документів можуть прислужитися вторинним інтересам дослідників неісторичних спеціальностей (соціологів, політологів тощо), задовольнити ще невідомі нам інформаційні потреби користувачів майбутнього. Можливо досвід американських колег наштовхне українських учених-архівістів на подальший розвиток методів вибіркової ЕЦ і впровадження їх для відбору на зберігання великих колекцій документів, що сьогодні здаються нам нецінними, а завтра їх відсутність стане причиною нових білих плям в історії України.

#### Примітки

<sup>1</sup> *Матяш І. Б.* Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку / І. Б. Матяш. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – С. 293.

<sup>2</sup> *Сельченкова С.* Експертиза цінності управлінських документів: історія, теорія, методика : наук.-метод. посіб. / С. Сельченкова, К. Селіверстова. – Київ – Рівне, 2011. – С. 103.

<sup>3</sup> Методичні рекомендації щодо порядку віднесення юридичних осіб до джерел формування НАФ та укладання списків : [схвалено протоколом засідання Метод. комісії Держкомархіву України 17 липня 2005 р.



№ 2]. – К. : Держ. комітет архівів України, відділ формування Нац. архівного фонду та діловодства, 2005. – С. 14–15.

<sup>4</sup> *McReynolds Michael R.* Archival Revolution or Evolution: The 8<sup>th</sup> International Congress on Archives / R. McReynolds Michael // *American Archivist*. – Vol. 41. – № 1. – 1978, January. – P. 17–20.

<sup>5</sup> *Hull Felix.* The Use of sampling techniques in the retention of records: a RAMP study with guidelines / Felix Hull // Prepared for the General Information Programme and UNISIST. – Paris : Unesco, 1981. – 106 p.

<sup>6</sup> *Hull Felix.* The Use of sampling techniques in the retention of records: a RAMP study with guidelines / Felix Hull // Prepared for the General Information Programme and UNISIST. – Paris : Unesco, 1981. – P. 47–48.

<sup>7</sup> *Jenkinson Hilary.* A Manual of Archive Administration. New and revised edition / Hilary Jenkinson. – London: Percy Lund, Humphries and Co LTD, 1937. – 256 p.; *Schellenberg T. R.* Modern Archives: Principles and Techniques / T. R. Schellenberg. – Chicago : University of Chicago Press, 1956. – 247 p.; *Schellenberg T. R.* The Appraisal of Modern Public Records / T. R. Schellenberg // *National Archives Bulletin*. – № 8. – 1956, october; *Schellenberg T. R.* The Management of Archives / T. R. Schellenberg. – New York : Columbia University Press, 1965. – 383 p.; *Tschan Reto.* A Comparison of Jenkinson and Schellenberg on Appraisal / Reto Tschan // *The American Archivist*. – Vol. 65. – № 2. – Fall – Winter 2002. – P. 176–195.

<sup>8</sup> *Lewinson Paul.* Archival Sampling / Paul Lewinson // *American Archivist*. – Vol. 20. – № 4. – 1957, october. – P. 291–312.

<sup>9</sup> *Emmett J. Leahy.* Reduction of Public Records / J. Leahy Emmett // *The American Archivist*. – Vol. 3. – № 1. – 1940, january. – P. 13–38.

<sup>10</sup> *Kulsrud J. Carl.* Sampling Rural Rehabilitation Records for Transfer to the National Archives / J. Carl Kulsrud // *American Archivist*. – Vol. 10. – № 4. – 1947, october. – P. 328–334.

<sup>11</sup> У період Великої депресії адміністрація видала понад 1,2 млн позик для підтримки фермерів. На 1945 р. тільки документи про повністю виплачені позики становили 20 тис. куб. футів. Ці документи викликали неабиякий інтерес дослідників, так як відображали вплив Великої депресії на фермерів, стан розвитку американського сільського господарства в цей період та заходи уряду щодо вирішення економічних і соціальних проблем у країні. Проте через надзвичайно великий обсяг дослідники не могли б здійснити жодного наукового аналізу й потонули б в океані документації. Тож Національний архів звернувся до Бюро економіки сільського господарства з проханням класифікувати сільське господарство за географічною ознакою. Бюро створило мапу, яка визначила 134 господарські регіони. Національний архів вибрав на зберігання документи за 134 округами, які найбільше відповідали регіонам бюро.

<sup>12</sup> *Kepley David R.* Sampling in Archives: A Review / David R. Kepley // *American Archivist*. – Vol. 47. – № 3. – Summer 1984. – P. 237–242.

<sup>13</sup> *Young Julia Marks.* Annotated Bibliography on Appraisal / Julia Marks Young // *American Archivist*. – Vol. 48. – № 2. – Spring 1985. – P. 190–216.

<sup>14</sup> *Pearge-Moses Richard.* A Glossary of Archival and Records Terminology / Richard Pearge-Moses [Electronic resource] / Richard Pearge-Moses // *Society of American Archivists*. – Mode of access: [http://www.archivists.org/glossary/term\\_details.asp?DefinitionKey=226](http://www.archivists.org/glossary/term_details.asp?DefinitionKey=226). – Title from the screen.

<sup>15</sup> *Peterson Trudy Huskamp.* Summary of Sampling Techniques / Trudy Huskamp Peterson // *Basic Archival Workshop Exercises*. – Chicago : Society of American Archivists, 1982. – P. 12–13; *Terry Cook.* The archival appraisal of records containing personal information: A RAMP study with guidelines / prepared by Terry Cook [for the] General Information Programme and UNISIST. – Paris : Unesco, 1991. – Part 4.30, 4.31, 4.32, 4.33, 4.34, 4.35, 4.36.

<sup>16</sup> Більш детально вибірку ЕЦ документів Массачусетського верховного суду проаналізовано в монографії М. Хіндуса, Т. Хамметта та Б. Хобсон «Справи Массачусетського Верховного суду, 1859–1959: аналіз і план дій». (Див.: *Hindus Michael Stephen, Theodore M. Hammett, Barbara M. Hobson.* The Files of the Massachusetts Superior Court, 1859–1959: An Analysis and a Plan for Action: a report of the Massachusetts Judicial Records Committee of the Supreme Judicial Court. – Boston : G. K. Hall, 1979. – 265 p.).

<sup>17</sup> 1988 р. (перевидано 2000 р.) Дж. Грегорі Бредшер опублікував статтю про проведення ЕЦ документів ФБР у 1981–1986 рр. на підставі двотомного звіту Національного архіву США (1981 р.) про використання комбінації вибіркової та традиційної ЕЦ у відборі на постійне зберігання судових справ ФБР як альтернативи знищенню цих документів. У США це був найдовший і найдорожчий проект ЕЦ документів. Експертизі підлягало понад 11 млн судових справ за 50 років, що перебували у штаб-квартирі ФБР у Вашингтоні, 55 офісах по всій країні та в посольствах за кордоном, загалом у 70 сховищах. Директором проекту був Дж. О'Нейл, штат архівістів-експертів складався із 17 осіб. Суддя Х. Грін наклав судову заборону на знищення документів до закінчення ЕЦ. Проте дуже довго тривав процес отримання доступу працівників архіву до документів ФБР. Система управління документацією ФБР датувалась ще 1921 р., тож класифікації документів (або категорії документів) відповідали кожному специфічному порушенню закону або специфічній адміністративній діяльності, мали складну систему нумерації як справ, так і документів у них. Архівісти реально не могли традиційним способом передивитися всі мільйони справ і мільярди документів. Навіть іноді не могли зрозуміти зміст інформації документів, у текстах яких використовувалось багато аббревіатур і невідомих термінів. Немо-

жливо було визначити не тільки історичну цінність документів, але й доказову, щоб захистити права тих, кому ФБР могло нанести збитки своїми діями.

Критичною проблемою було створення маленької вибірки, репрезентативної відносно всього комплексу документів. Репрезентативна вибірка давала можливість визначитись із характеристиками кожної серії документів усього комплексу. За модель узяли стратифіковану вибірку ЕЦ, проведену М. Хіндусом у Верховному суді штату Массачусетс, коли для визначення характеристик 2,7 млн судових справ спочатку зробили вибірку у 3400 справ і на її підставі уклали план проведення ЕЦ.

У ФБР для створення маленької репрезентативної вибірки був використаний стратифікований вид вибіркової ЕЦ. З 11 млн справ було вибрано близько 20 тис., які розподілили майже у 200 класифікаційних категорій (вибірка здійснювалась на базі штаб-квартири ФБР та семи філіалів у найбільших містах США). Потім штат ФБР замаскував секретну інформацію в документах, і архівісти вивчили справи, політику й процедури ФБР, зміст інформації, оцінили справи на предмет історичної цінності. Були встановлені рівні цінності: відсутня цінність (її визначено для 71 % справ), низька (22 %), середня (5 %), висока (трохи більше 1 %). Враження архівістів стосовно специфічних характеристик кожної класифікаційної категорії справ вносились у класифікаційні листи. Під час стратифікованої ЕЦ також використовувався метод *fat file*: з 276 мультисекційних справ (які стосувалися різних категорій порушень або злочинів), вибраних за допомогою *special sample*, 70 % були визнані історично цінними, з 653 мультисправ, вибраних як частина *regular sampling*, 80 % мали історичну цінність. Після завершення репрезентативної вибірки багато місяців тривав аналіз характеристик класифікаційних категорій справ. Напрацьовані в результаті аналізу рекомендації передбачали прийом на постійне зберігання 99 тис. справ у штаб-квартирі і 37,5 тис. справ у філіалах (з 11 млн), що загалом становило 10 % усього обсягу документації ФБР, у тому числі на постійне зберігання були рекомендовані мультисекційні, іменні, кримінальні та секретні справи. Для перевірки свого рішення архівісти направили науковим інституціям понад 500 листів, щоб визначитись з іменами, організаціями й подіями, до яких ФБР мало відношення та які вчені вважали важливими. Отримані відповіді показали, що всі документи, цікаві для наукових кіл, уже були рекомендовані на постійне зберігання в результаті аналізу, проведеного архівістами на підставі репрезентативної вибірки. У листопаді 1981 р. архівісти підготували свій звіт, який містив розроблений перелік документів термінами зберігання, інструкцію щодо його застосування, пояснення методології, процедур і результатів ЕЦ тощо. Як зазначив Дж. Бредшер, завжди знайдеться людина, яка вважатиме, що в знищених справах була цінна інформація, або інша людина, яка скаже, що зберігається занадто багато документів, не вартих

цього, у будь-якому випадку Національний архів США за допомогою вибіркової ЕЦ знайшов розумне рішення для використання документів ФБР як істориками, так і юристами. (Див.: *Bradcher James Gregory*. The FBI records appraisal // *Midwestern Archivist (Archival Issues)*. – Vol. 13. – № 2. – University of Wisconsin: Midwest Archives Conference, 1988. – P. 51–66; National Archives and Records Service. Appraisal of the Records of the Federal Bureau of Investigation: A Report to Hon. Harold H. Greene, U. S. District Court for the District of Columbia. – Washington, D. C. : National Archives and Records Service, 1981. – 1400 p.).

<sup>18</sup> Е. МакКей у жовтні 1977 р. на щорічній конференції Товариства американських архівістів у Солт Лейк Сіті представила набутий нею та її колегами-архівістами Середнього Заходу досвід проведення вибіркової ЕЦ документів членів Конгресу США. Автор зазначила, що обсяги документації конгресменів зростають з космічною швидкістю. Місцеві архівні установи, такі як історичне товариство штату Вісконсін, були створені для зберігання рідкісних книг та історичних манускриптів, тому з надходженням великих колекцій архівісти повинні були експериментувати й розвивати нетрадиційні методи їх експертизи, систематизації й описування. Е. МакКей та її колега Х. Ронгон застосували технологію *gandom sampling* для відбору документів конгресменів, що зберігались у Вісконсінському історичному товаристві й у своїй масі були представлені листуванням з виборцями. Е. МакКей писала, що обсяг *bulk* документації вони розглядали суб'єктивно, у випадку із сенатором Г. Нелсоном це були сотні коробок; однорідність *homogeneous* розуміли як матеріали схожої природи. Під елемент колекції *item* підпадав одиничний документ або група документів з одного питання, скріплених разом в офісі конгресмена. Усі елементи в коробках були пронумеровані від «1» до «х». З використанням таблиці випадкових номерів *A Million Random Digits* було обрано перший номер, з якого почався відлік. Результат статистичної вибірки становив 20 % від усього обсягу документації. Проте Е. МакКей і Х. Ронгон вирішили не поспішати зі знищенням 80 % документів, до них вони застосували суб'єктивний відбір *subjective sort* за важливими або атиповими темами. До того ж, щоб зберегти статистичну обґрунтованість вибірки, в інструкції для дослідників Е. МакКей і Х. Ронгон дали пояснення технології експертизи, а в описі навпроти суб'єктивно вибраних справ проставили особливі відмітки. Е. МакКей запропонувала розвивати міжархівне співробітництво, яке забезпечило б зберігання однакових за характером місцевих колекцій в одних архівах і знищення в інших. Вона зазначила, що в США вже мають таку практику бібліотеки стосовно зберігання періодики. (Див.: *McKay Eleanor*. *Random Sampling Techniques: A Method of Reducing Large, Homogeneous Series in Congressional Papers* / Eleanor McKay // *The American Archivist*. – Vol. 41. – № 3. – July 1978. – P. 281–289).

<sup>19</sup> Ф. Халл вказав, що канадські архівісти систематично відбирають документи Комісії страхування від безробіття, базуючись на номерах соціального страхування людей, номер яких закінчується цифрою 5, а у Фінляндії пенсійні справи, а також справи з медичного страхування й реабілітації людей, які народилися 8, 18 та 28 числа кожного місяця. (Див.: Hull Felix. The Use of sampling techniques in the retention of records / Felix Hull. – P. 19–21).

<sup>20</sup> Steck, Larry, Francis Blouin. Hannah Lay and Company: Sampling the Records of a Century of Lumbering in Michigan // *American Archivist*. – Vol. 39. – № 1. – January 1976. – P. 15–20.

<sup>21</sup> Terry Cook. The archival appraisal of records containing personal information / Cook Terry. – Part 2.27, 4.19.

<sup>22</sup> Records retention schedule – неправильно буде перекласти як «перелік документів з термінами зберігання». Це інструкція, що визначає й описує організацію документів на рівні серії, розпорядження ними протягом усього їх життєвого циклу. Переліком документів з термінами зберігання буде general records schedule, що являє собою список документів з термінами зберігання і відповідними інструкціями, що робити й куди направляти документи після закінчення термінів їх зберігання в установах. General records schedule використовується для розпорядження управлінською документацією.

<sup>23</sup> Records and Archives Management Programme (RAMP) – Програма управління архівами і документами, заснована ЮНЕСКО 1979 р.

<sup>24</sup> Архівна термінологія США значно відрізняється від загальноприйнятої в країнах колишнього Радянського Союзу. Під серією документів розуміють групу схожих документів, систематизованих відповідно до політики й процедур (filing system або recordkeeping system), прийнятих в установі для забезпечення формування та індексування документів для подальшого пошуку, використання й розпорядження ними (прийняття рішення про подальше постійне зберігання, виділення до знищення або передачу на зберігання архівним інституціям штатів, університетів, бібліотек, історичних товариств, приватним архівам).

<sup>25</sup> Цьому виду експертизи не підлягають звичайні кадрові документи та документи військових усіх родів військ і рангів, які мають зберігатись у будь-якому випадку у встановлену обсязі.